

Govert Buijs, Narcisme

ND 07-05-2023

'Ik bescherm wat voor mij uiterst waardevol is: mijn gedachten, mijn wil, mijn land, mijn vrijheid. En de meeste van deze is vrijheid.'

Dat is een mooie 4/5-meigedachte van een van origine Russische auteur die na de communistische revolutie naar Amerika vluchtte. Inspirerend, het klinkt een beetje als 'de tirannie verdrijven die mij mijn hart doorwondt'.

Dus nog maar een citaat van deze auteur: 'Ik heb het helemaal gehad met het monster van 'wij', dit woord van slavernij, van diefstal van ellende, leugen en schaamte. En nu zie ik het aangezicht van God, en ik zal deze God boven de aarde verheffen (...) en deze God zal de mensen nu vreugde, vrede en fierheid brengen. Deze God, dit ene woord: 'Ik'.'

Wellicht dat de lezer na instemming met het eerste wat ongemakkelijk begint te schuifelen bij het tweede citaat. 'Ik', als 'God'? Is dat de kern van de vrijheid?

Narcist

Ik maak even een sprong. Onlangs hoorde ik van een psycholoog een interessante term: 'narcistische pandemie'. Deze pandemie treft nu vooral jongeren maar eigenlijk zijn we er allemaal al door besmet.

Narcissus was in de Griekse mythologie een halfgod die zo mooi was dat alle dames verliefd op hem werden. Maar hij verbond zich aan niemand. Op een keer had hij dorst en kwam bij een heel stil water, rimpelloos. Daar zag hij zijn eigen gelaat weerspiegeld in het water. Direct was hij gebiologeerd. Hij wilde drinken, maar zag dat de prachtige figuur die hij zag rimpels kreeg – en dus dronk hij niet. Uiteindelijk raakte hij geheel uitgeput door de dorst, stortte voorover en verdronk in het water dat hem zo'n adembenemend beeld van zichzelf had voorgespiegeld.

Met 'narcist' bedoelen we iemand die denkt dat de wereld helemaal om hem of haar draait en dat hijzelfde aller-mooiste, -geniaalste, aller-wat-ook-ste is.

Met 'narcist' bedoelen we daarom iemand die denkt dat de wereld helemaal om hem of haar draait en dat hijzelf de allermooiste, allergenialste, aller-wat-ook-ste is (ook al zien anderen dat nog niet). Om dit beeld in stand te houden kan een narcist makkelijk mensen, omstandigheden en feiten gaan manipuleren: liegen, kleineren, aandacht trekken, bewondering eisen, verleiden, geweld desnoods. Het spectrum is eindeloos en verraadt, ironisch genoeg, een soort duister-geniale creativiteit.

Opgeblazen zelfbeeld

Halverwege de jaren zeventig verscheen een alarmerend boek van de Amerikaanse historicus Christopher Lasch. Hij beschrijft dat we sinds de culturele revolutie van eind jaren zestig – de tijd van de studentenrevoluties, de hippiebeweging, de anti-autoritaire opvoeding – bezig zijn kinderen op te voeden tot eerst kleine, dan grote narcisten. Als kinderen voortdurend te horen krijgen dat ze geniaal zijn, heel geweldig allemaal en geen grenzen gesteld krijgen, kan dat tot een opgeblazen zelfbeeld leiden.

'Wij' bestaat in dit universum niet. Een God anders dan 'ik' ook niet.

Drie andere ontwikkelingen versterken dit fors. Ten eerste de opkomst van een levensideaal waarin 'jij kunt worden wie en wat je wilt zijn'. Jij kunt en moet het volmaakte leven leiden. Natuurlijk lukt dat niet, en wat dan? Woede, frustratie, soms geweld. Narcisten zijn tijdbommen.

Ten tweede is er de opkomst van een technologie waarin je voortdurend het besef krijgt dat jij letterlijk 'aan de knoppen' zit. Met een vingerbeweging kun je mensen beoordelen en wegschuiven (de dating-apps), of zit je midden in het wereldnieuws, op Twitter praat je mee met de groten der aarde. Het scherm, hoe klein ook, lijkt een dashboard van een cockpit waar alle draden bij jou uitkomen. Dit wordt stevig gevoed door slim ontworpen algoritmes die jou voortdurend bevestigen in je eigen gelijk. De 'bubble' wordt het favoriete woonhuis van de narcist.

Ten derde, en hier komen de beide andere ontwikkelingen samen, is er de opkomst van een consumptiecultuur, waarin alles bereikbaar lijkt. Geld wordt het belangrijkste expressiemiddel van de narcist.

De realiteit

Maar dan gebeurt het soms toch dat de realiteit zich opdringt, dat iemand tegen je zegt dat iets niet goed is (een docent bijvoorbeeld aan een universiteit), of een politiemann maant je door te lopen of een overheidsfunctionaris zegt dat je ergens geen recht op hebt, of je loopt een blauwtje bij een geliefde, of je krijgt minder 'likes' dan gehoopt, of wordt ontslagen. Dan ontploft de narcist, wordt onredelijk of gewelddadig. Of hij stort in, een burn-out volgt. Jij kunt en moet het volmaakte leven leiden. Dat lukt niet - en dan?

Van wie waren de citaten aan het begin? Van schrijver en filosoof Ayn Rand, vanaf de jaren zestig in Amerika zeer invloedrijk. Voor haar bestaan er alleen individuen die groots en meeslepend leven, zichzelf volledig uitvinden en bepalen, succesvol zijn.

Natuurlijk zijn er ook 'losers' maar die hebben dit aan zichzelf te danken. Een echt mens ziet zijn 'ik' als god. Dat is de kern van vrijheid, volgens haar. Je kunt ook zeggen: de narcist is de enige echte mens.

Deze filosofie, die ook wel 'libertarisme' heet, heeft in de afgelopen jaren de Amerikaanse financiële en business-sector geïnfecteerd, en houdt huis in Silicon Valley (Elon Musk, Peter Thiel en ook Donald Trump zijn er de belichaming van). Solidariteit, 'wij' bestaat in dit universum niet. Een God anders dan 'ik' ook niet.

De ik-tiran

Een recent boek van de Franse filosoof Éric Sadin probeert vijftig jaar na de revolutie van de jaren zestig en de opkomst van dit narcistische ik-ideaal de balans op te maken.

Het tijdperk van de ik-tiran, zo heet het. We zijn in een nieuwe tirannie terechtgekomen: de tirannie van het 'ik', een keiharde ideologie volgens welke alle successen die je behaalt in het leven alleen aan jezelf te danken zijn. Al het falen ook, maar dat wil je natuurlijk niet erkennen, en dus ontsteken we in woede, in geweld desnoods, in protest, in samenzweringstheorieën, of we worden lid van Forum voor Democratie.

Als we zo nog eens kijken naar die oude woorden uit ons volkslied 'de tirannie verdrijven', krijgt dit ineens een heel andere betekenis: het is de strijd aangaan met ons opgeblazen ik, en met een volstrekt ontspoord vrijheidsbegrip. En wellicht moeten we eens kritisch kijken naar onze opvoedingsidealen, ons internetgebruik en onze consumptie-samenleving. Zo blijft een oud lied steeds weer nieuw.